

De Oostenrijkse en Corsicaanse den

[174.7]

J. L. W. BLOKHUIS

De discussie over de ziekten van de Oostenrijkse en Corsicaanse dennen — *Pinus nigra* Arn. var. *austriaca* en *Pinus nigra* Arn. var. *corsicana* — in ons tijdschrift behoeft m.i. aanvulling, vooral na het uitstekende artikel van Gremmen (3), die ons uitvoerig heeft ingelicht over de schimmelziekte *Brunchorstia pinea*. Helaas hebben de huidige beheerders van de Staatsbossen zich beperkt tot interviews in enkele plaatselijke dagbladen en zich niet te dezen aanzien ingezet om een objectieve beschouwing over dit nu sterk in het sensationele vlak getrokken geval te geven. Dat is zeer te betreuren. Waarvoor hebben we dan toch een eigen bosbouw tijdschrift, waarin we een en ander rustig overziende naar voren kunnen brengen. Na dit opblazen, dat m.i. plaatselijk tot een overhaaste overdreven kaalkap kan leiden, is het, zoals ik al zei, wel nodig nog een nadere aanvulling te geven. Met sensatie is er gevaar voor verkeerde reacties tot schade van onze Drentse bossen.

De ziekte en sterfte van de Oostenrijkse en Corsicaanse dennen heb ik met de grootste aandacht in de verschillende boswachterijen gevolgd. Zoals ik op blz. 154 van mijn artikel over „de ontwikkeling van de bosbouw in Drente” (2) mededeelde heb ik na het overnemen van het beheer van de houtvesterij Emmen in 1931 geen grovedennen voor de bebossing meer gebruikt. De drogere gronden werden beplant met Oostenrijkse en een klein gedeelte met Corsicaanse den. Ik schreef toen: „de Oostenrijkse den heeft aan de verwachting beantwoord”.

Waarom heb ik de groveden niet meer laten planten? Het dennenschot, begeleid door de knop- en lotrups, hadden zoveel slachtoffers gemaakt, dat de genomen beslissing geen bezwaar ontmoette. Ik was, mede door de studie van de vakliteratuur, tot de overtuiging gekomen, dat het klimaat in Drente voor de groveden minder geschikt was. In de jaren 1920-1930, toen jaarlijks vele honderden ha met grovedennen werden bebost, wist men, dat de naalden steeds werden aangetast door de schimmelziekte *Lophodermium pini*. Deze ziekte was, zoals ik in mijn artikel (1) schreef, niet primair het gevolg van de schimmel, zoals werd aangenomen, maar primair door het klimaat, nl. de harde uitdrogende wind, zoals deze toen in Drente heerste. Enigszins in dezelfde geest maak ik nu de gevolgtrekking, dat het sterven van de Oostenrijkse den primair is veroorzaakt, niet door *Brunchorstia*, maar door een extreem klimaat in de winter van 1962/1963.

Bij de bespreking van het massaal optreden van de dennenscheerder in de duinstreek spreekt dr A. D. Voûte (3) hetzelfde uit op blz. 462, namelijk dat de uiterst strenge winter 1962/1963 in de eerste plaats de verklaring is voor de zo plotseling opgetreden sterfte.

Aan de adj. Directeur van het Koninklijk Nederlands Meteorologisch

Station te De Bilt de heer dr H. ten Kate heb ik nadere gegevens over de winter 1962/1963 gevraagd. Hij kon mij toezenden een afdruk van zijn studie hiervan in Hemel en Dampkring 1963 (4) en van de N.R.C. van 23 maart 1963.

Bij de classificatie van genoemde winter kon men nooit tot een andere conclusie komen, dan dat deze tot de strengste van de laatste twee en een halve eeuw moet worden gerekend. Bij de classificatie Hillmann staat de winter 1788/1789 op de eerste plaats, die van 1946/1947 op de tweede en die van 1962/1963 op de derde plaats.

Het meest opvallende van de winter 1962/1963 is wel geweest, aldus dr Ten Kate, de grote hardnekkigheid, waarmede de vorst ieder stukje van ons grondgebied heeft verdedigd.

De ergste koude heeft weer in het noorden geheerst. De gemiddelde temperatuur is in het n.o. van Drente het laagst geweest, zowel in december als in januari was Emmen het koudste waarnemingsstation. In februari had het gebied met gemiddeld de hevigste koude zich noordwaarts verplaatst, doordat de Waddenzee was dicht gevoren en het water van de Noordzee een temperatuur beneden het vriespunt had bereikt.

De sneeuw, die op 21 december is gevallen, is pas in maart verdwenen. Dr Ten Kate noemde dit in ieder geval een unicum.

Op het overzichtkaartje van Hemel en Dampkring voornoemd zijn over Nederland lijnen getrokken van de gemiddelde temperaturen overdag in de 3 wintermaanden december 1962, januari en februari 1963. Drente ligt grotendeels binnen -4 C, Overijssel, Gelderland en Noordbrabant van $-2,5$ tot $-3,5$ C. De kust van $-2,5$ tot $-2,0$ C. De grote sterfte van de Oostenrijkse en Corsicaanse dennen aan de kust is ongetwijfeld voor een groot deel te wijten aan de winter 1962/1963, zoals dr Voûte óók constateerde. Het is in de regel zo, dat allerlei ongunstige omstandigheden bij de kust, zoals zeewind met zout en in het binnenland de uitgestoven laagten, het eerst de tol laten betalen.

Bij de classificatie van de winters uit een bosbouwkundig oogpunt komt de winter 1962/1963 zonder twijfel hoger in rangorde te staan dan die van 1946/1947.

In het voorjaar van 1963 was ik toevallig in Italië en daar zag ik ook de gevolgen van de winter, die daar als de ergste gold, die men zich herinnerde. De naalden van de inheemse *Pinus pinea* vertoonden plaatselijk vele bruine exemplaren.

De winter 1946/1947 liet alleen gevolgen zien bij de Corsicaanse den in het Buinerveld, geplant in 1939; naar schatting ging de helft tot tweederde van de planten dood. In de winter 1941/1942 waren de planten beschermd door de sneeuw. De winter 1955/1956 en zelfs die van 1962/1963 heeft geen schade aan de bomen gedaan. Door de holle stand hebben de overblijvende bomen een grote kroon kunnen ontwikkelen, waardoor gebleken is, dat sterk dunnen een goede remedie is.

Overal waar de Oostenrijkse dennen ruim staan, hetzij door menging met andere houtsoorten, of door sterke dunning, is van schade nauwelijks sprake.

Wel zijn die beplantingen getroffen, waar de bomen zeer dicht staan; het zijn in hoofdzaak de onderdrukte dennen, die het slachtoffer zijn van de ziekte. Een dichte stand van de dennen is altijd nagestreefd omdat de bomen moeilijk de takken afstoten.

Door de ruime stand, die de dennen nu noodgedwongen krijgen zullen zij zich snel herstellen.

Op de excursie naar Engeland in oktober 1965 zagen we in de bossen van Thetford, hoe daar prachtige grovedennenopstanden van 57 jaar werden kaal gekapt en herplant met Corsicaanse dennen, terwijl overvloedige natuurlijke opslag van groveden was te zien. Ik maakte toen de opmerking, dat men wel grote risico's op zich nam om de Corsicaanse den zo radicaal in te voeren en dat wij in Nederland schade hadden van de vorst na 1963. Het antwoord luidde: de winter van 1962/1963 was de koudste sinds 250 jaar en deze had geen schade aan de Corsicaanse den gedaan. Het klimaat in Engeland is blijkbaar door de omringende zeeën toch milder dan van, vooral oostelijk, Nederland.

Ten slotte nog mijn antwoord op de raadgeving van Gremmen, namelijk de aanplant op grote schaal benoorden de grote rivieren af te raden als te riskant.

De winter 1962/1963 is te beschouwen als een grote uitzondering, terwijl de meeste Oostenrijkse dennen de winter goed hebben doorstaan. Nodig is: vroeg en sterk dunnen.

De verschijnselen in Drente zijn in het oog springend, omdat in de jaren 1920-1950 grote oppervlakten met Oostenrijkse dennen zijn bebost, vooral in de houtvesterij Emmen. De goede resultaten hebben zo'n indruk gemaakt op de buurman in Duitsland, in het bijzonder op Forstmeister Hobbeling, die 7000 ha bos beheert van de Hertog van Ahrenberg, dat hij steeds groter aantallen Oostenrijkse dennen laat planten.

De noodzaak van het gebruik van de Oostenrijkse den in de plaats van de groveden, waartoe ik in 1931 had besloten, is thans niet meer aanwezig, omdat het Drentse klimaat door de grote bebossingen aanzienlijk gunstiger is geworden. In 1939 heb ik een compromis toegestaan door bezaaiingen te laten uitvoeren van een mengsel van Oostenrijkse en grovedennen, daarbij overwegende dat er bij grote schade van de groveden door het schot nog voldoende aanvulling van de Oostenrijkse den zou zijn. Deze bezaaiingen zijn tot de mooiste grovedennenbossen uitgegroeid, omdat het dennenschot praktisch geen invloed heeft uitgeoefend. Er was toen niet meer die grote besmetting van aangrenzende jonge bossen en de windkracht was door de aangrenzende opstanden merkbaar milder geworden.

De Corsicaanse den blijkt grotere risico's in het oosten van het land te geven. Gremmen noemt nog de Oostenrijkse en Corsicaanse dennen op het landgoed De Dellen na de periode 1928/1930. Ook hier weer na de strenge vorstperiode. Verder de Corsicaanse dennen na de strenge vorst van 1956/1957 in de boswachterijen Dwingelo, Smilde en Appelscha.

Samenvattend meen ik te moeten concluderen:

a. dat de primaire oorzaak van de ziekte van de Oostenrijkse en Corsi-

caanse dennen is de uitzonderlijke koude winter 1962/1963. De *Brunchorstia* is secundair, evenals de topbeschadigingen door de dennenscheerder.

b. dat de Corsicaanse den gevoeliger is voor de lage wintertemperaturen dan de Oostenrijkse den.

c. dat beide boomsoorten bij ruime kroonontwikkeling de koude en de besmetting van *Brunchorstia* vrij goed doorstaan.

In hoeverre de nakomelingen van Oostenrijkse dennen verkregen uit zaad uit de duinstreek en van de Corsicaanse den uit België, de zogenaamde Koekelaere, betere resultaten opleveren, dan die uit Oostenrijk en Corsica, zou nader moeten worden onderzocht.

Literatuur:

1. J. L. W. Blokhuis. Het dennenschotvraagstuk. Ned. Bosbouw Tijdschr. 1 (7 en 8) 1928 (91-96 en 109-119).
2. J. L. W. Blokhuis. De ontwikkeling van de bosbouw in Drente. Ned. Bosbouw Tijdschr. 33 (6) 1961 (150-164).
3. J. Gremmen. *Brunchorstia pinea* (Karst). Ned. Bosbouw Tijdschr. 37 (3) 1965 (87-98).
4. H. ten Kate. De barre winter 1962/1963. Hemel en dampkring 61, 1963 (127-130).
5. A. D. Voûte. Massaal optreden van dennenscheerder. Ned. Bosbouw Tijdschr. 35 (12) 1963 (459-462).
6. A. D. Voûte. De betekenis van insecten voor het bos en hun harmonische bestrijding. Ned. Bosbouw Tijdschr. 36 (3) 1964 (79-88).